

Problem zla u svijetu

Josip Planinić*

Sažetak

Autor najprije navodi svoje iskustvo patnje i bolesti, međutim kod pojave nove boli dostižu ga pitanja o granici Božje ljubavi, što uspoređuje s teškom bolesti kod priznatog kozmologa S. Hawkinga. S vremenom je bol ipak minula, tako u zaključku ovog rada autor vidi patnju kao vremensku kaznu pravednog Suca, ali i kao opomenu; potpuni smisao životnih zbivanja i patnje možemo razumjeti tek na drugom svijetu.

Postavljanje problema zla općenito slijedi nakon razmatranja postavki: ako je Bog svemoćan, ima snage eliminirati zlo; ako je Bog savršeno dobar, želi eliminirati zlo; ako zlo postoji i Bog postoji, onda on ili nema snage eliminirati sva zla, ili ne zna da zlo postoji, ili ga pak ne želi eliminirati.

Oni koji dopuštaju mogućnost postojanja drugog svijeta poslije smrti, tvrde da je fizičko zlo pripušteno od savršeno dobrog i svemogućeg Boga, a patnja i muka u ovom životu bit će priznate i dopunjene ugodom, radosti na drugom svijetu; dakle Bog zlo nadoknađuje u vječnom životu onima koji su Ga dostojni.

Naposljetku se navodi što o glavnim točkama problema zla kaže Katekizam Katoličke crkve.

Ključne riječi: moralno i prirodno zlo, problem koegzistencije Boga i zla, Epikurov paradoks

Uvod

Razne su kulture tijekom stoljeća nastojale odgovoriti na pitanje o postojanju zla i pružale su različita tumačenja njegove prisutnosti u našem svijetu. Ta su tumačenja bila teološka, mitološka, filozofska, kozmička, antropološka, sociološka, znanstvena i druga.

Problem zla je u filozofiji religije pitanje kako protumačiti moralna i prirodna zla u svijetu ako postoji božanstvo koje je savršeno dobro, svemoćno i sveznajuće.

* Prof. dr. sc. Josip Planinić, Odjel za fiziku Sveučilišta u Osijeku; predstojnik Zavoda za teorijsku i eksperimentalnu fiziku. Adresa: Trg Ljudevita Gaja 6, 31 000 Osijek, Hrvatska.
E-pošta: planinic@ffos.hr

Mnogim filozofima se činilo da je egzistencija takvog Boga logički nepomirljiva, nespojiva sa zlom, i predstavlja »logički problem zla«.

Neki odgovori na pitanje zla navode argumente kako istinska slobodna volja ne može egzistirati bez mogućeg zla; čovjek ne može razumjeti Boga, a patnja je nužna za duhovni rast, dok je zlo posljedica pada svijeta.

1. Moje iskustvo patnje i zla

Najprije sam načelno motrio postojanje zla u Božjem svijetu, dakle uz opstojnost Stvoritelja svega vidljivog i nevidljivog u svemiru. Brzo sam uočio problem pojave zla i pretpostavke Božje egzistencije u svijetu. Ođgađao sam vlastito istraživanje o tome, iščekujući »bolja vremena« i novo životno iskustvo.

U mojoj prethodno objavljenoj knjizi »(Š)to je metafizika«¹, u eseju »Problem osobnog identiteta«, opisao sam ukratko svoju nezgodu na planinarenju (ljetu 2009. god.): složena fraktura potkoljenice, gubitak svijesti, hitna medicinska intervencija. Oporavak je neuobičajeno dugo potrajao — preko godinu dana. Imao sam vremena postavljati (si) pitanja o smislu svih neugodnosti, bolova, poremećenoga životnog reda. Dopustio sam mogućnost pojave patnje za ublažavanje svojega pojednostavljenog svjetonazora (ako prihvaćam Gospodinovu volju, mogu očekivati dobro u životu; sve nevolje ljudskih bića posljedica su uglavnom vlastitih pogriješaka). Također, s vremenom sam osjećao sve više sućuti prema slabima i bolesnima, premda sam i dalje bio spor ili neučinkovit u pomoći stradalima u velikim katastrofama.

Kako sam naveo, oporavak potkoljenice sporo je napredovao, napravljena je još jedna operacija kod drugog kirurga, koji je vrlo stručno uvidio problem povezivanja kostiju, spretno izveo vrlo dugu operaciju, i ostajem mu veoma zahvalan (razgovarali smo otvoreno i o »plavim kuvertama«, koje nikada nisam koristio).

Međutim, kad sam već počeo hodati bez štapova, nakon kraćeg vremena pojavila se bol u koljenu, što me poprilično oneraspoložilo, no nakon više (dugih) tjedana ona je minula, izgubila se. Kad sam već mislio da ću moći normalno otputovati u inozemstvo, službeno, odnosno u profesiji znanstvenog istraživača, zatekla me u križima žestoka bol; kod nekih pokreta, npr. pri uspravljanju, vidio sam sve »zvijezde«, koje su se pojavile nekoliko dana poslije pomicanja praznog ormara u sobi, ili se to zbilo neovisno.

Tu je sad naglasak na nerazumljivoj novoj patnji nakon prethodnoga dugog trpljenja boli. S nadnaravnoga gledišta, u vezi s neugodnim događajima mogao sam ustanoviti kako s produljenjem ili pojačanjem boli moja vjera u vrhunaravni smisao patnje slabi. Tako se postavlja pitanje čemu muka, patnja, zlo u svijetu, i zašto Stvoritelj to dopušta, često puta bez vidljivog razloga.

1 J. Planinić, *(Š)to je metafizika*, Sveučilište u Osijeku, Osijek, 2010.

Premda sam ranije dopustio da fizička bol donekle ublaži moju tvrdoću u odnosu na svijet odnosno ljude, pojava boli u križima nije mi se nikako činila svrhovitom. Kako prepoznati ljubav Božju u svakodnevnoj patnji? Pomišljam na S. Hawkinga, priznatog kozmologa², kojega je teška bolest sasvim onemoćala te nije u stanju niti govoriti, osim što može misliti, toliko slobodno misliti da sumnja u Božju ljubav, u Božju egzistenciju.

1.1. Stephen Hawking

U knjizi *The Grand Design*³, koju je nedavno objavio zajedno s koautorom Leonardom Mlodinowim, Stephen Hawking tvrdi kako fizika sad može objasniti iz čega je nastao svemir te zašto su prirodni zakoni takvi kakvi jesu⁴. Svemir je, kaže, nastao ni iz čega, zahvaljujući gravitacijskoj sili, a prirodni zakoni vrijede u posebnom dijelu svemira u kojemu baš mi boravimo. »Moguće je potpuno odgovoriti na ta pitanja u domeni znanosti, i bez pozivanja na božanska bića«, kažu autori.

Teolozi su bili uznemireni govoreći kako postojanje Stvoritelja po definiciji stoji izvan domene prirodnih znanosti. Neki su prigovarali, npr. R. Barron, profesor teologije na Sveučilištu St. Mary kod Chicaga, da je Hawkingova i Mlodinowljeva knjiga filozofski naivna; tako, kaže Barron, zakoni koji su prouzročili pojavu svemira morali su prethoditi Big bangu, Velikom prasku. »Zakon gravitacije je nešto više nego ništa«.

Autori pak izjaviše medijima kako nisu nikad tvrdili da je znanost dokazala da nema Boga: »Bog može postojati (Hawking dodaje na CNN-u), ali znanost je u stanju objasniti svemir bez nekog stvoritelja, ne treba ga.« »Mi ne kažemo da smo dokazali kako Bog ne postoji.« Mlodinow dodaje: »Mi nismo nikad rekli kako smo dokazali da Bog nije stvorio svemir.« I za zakone fizike tvrdi da ih netko može nazvati Bogom: »Ako mislite da je Bog utjelovljenje kvantne teorije, onda je to u redu.«

S druge strane, znanstveni prikaz porijekla svemira ne mora biti u potpunosti onakav kako ga Hawking predstavlja, zasnovan na teoriji stringova⁵, i još više na tajnovitoj teoriji — a što nije još provjereno — na verziji nazvanoj M-teorija, i na Hawkingovu vlastitom kozmološkom mnijenju. »Teorije koje Hawking i Mlodinow koriste kao temelj za svoje dokaze imaju toliko empirijskih uporišta koliko i — Bog«, kaže kozmolog M. Gleiser (u svom blogu), »jer mi nemamo instrumente pogodne za mjerenje svih veličina u prirodi te ne možemo nikad biti sigurni da imamo konačnu teoriju.«

Teorijski fizičar L. Susskind sa Sveučilišta Stanford (u knjizi *The cosmic landscape*, 2006) kaže: »Nikako ne stoji da svi fizičari misle kako je kompletna teorija

2 J. Planinić, *Kozmologija*, Sveučilište u Osijeku, Osijek, 2007.

3 S. Hawking, L. Mlodinow, *The Grand Design*, Bantam Books, New York, 2010.

4 D. Castelvecchi, *Scientific American*, 22 (2010) 95.

5 J. Planinić, *Kaos i kozmos*, Algoritam, Zagreb, 2001.

gotova; ne mislim da smo uopće blizu tome. Postojao ili ne postojao Bog, njegov proizvod sigurno nije lako razumjeti.«

2. *Problem zla*

Tako stigismo na početak, do prvog pitanja: kako mogu u svijetu koegzistirati zlo i savršeno dobar, svemoćan i sveznajući Bog? Jer zlo je patnja, i muka, i tjeskoba, i bolest, i sve prirodne nepogode, a Bog je stvoritelj svega postojećeg.

Postavljanje problema — jedno razmatranje može imati sljedeće zaključke:

Ako je Bog svemoćan, ima snage eliminirati zlo.

Ako je Bog savršeno dobar, želi eliminirati zlo.

Ako zlo postoji i Bog postoji, onda on ili nema snage eliminirati sva zla, ili ne zna da zlo postoji, ili pak ne želi eliminirati zlo.

Dakle ako se utvrdi da zlo postoji, onda slijedi da tako savršeno biće, Bog, ne postoji.

Kako to pitanje stoji u filozofiji; kakvi su prigovori mogućoj koegzistenciji zla i savršeno dobrog bića u svijetu?

Agnostici i ateisti obično zasnivaju svoje tvrdnje na nepostojanju evidencije za Božju egzistenciju. No oni imaju i argument za nevjeru, a to je problem zla, koji se pojavljuje zbog paradoksa — da savršeno dobro, svemoćno božanstvo dopušta postojanje patnje⁶. U židovsko–kršćanskoj tradiciji prihvaćaju se sljedeće tri postavke:

1. *Bog je svemoćan i sveznajući;*
2. *Bog je savršeno dobar;*
3. *Zlo postoji.*

Ali zašto savršeno dobar Bog dopušta da zlo postoji? Zašto nije stvorio bolji svijet, ili ako već svijet nije bez zla, onda barem da je s nešto manje zla?

Još prema Epikuru (4/3. st. pr. Kr.), tu postoji paradoks koji upućuje na kontradikciju, jer se postavljaju premise koje nisu konzistentne⁷. Ponekad se Epikurovim paradoksom nazivaju sljedeće postavke:

»Ili Bog želi dokinuti zlo, a ne može ili On može, ali ne želi. Ako On želi, a ne može, On je nemoćan. Ako može, a ne želi, On je zao. Ako Bog može dokinuti zlo, a Bog stvarno želi to učiniti, zašto je zlo u svijetu?«

Kasnije su filozofi raščlanili Epikurov argument na više postavki (Bog postoji; Bog je svemoćan, sveznajući i savršeno dobar; savršeno dobro biće željelo bi spriječiti svako zlo; ako postoji neko svemoćno, sveznajuće i savršeno dobro biće, onda ne postoji nikakvo zlo; zlo postoji — logička kontradikcija), što se navodi kao logički problem zla. Pretpostavljene propozicije vode dakle na logičku kontradikciju te ne mogu biti sve korektne. Neke filozofske rasprave su usmjerene na tvrd-

⁶ L. Pojman, *Introduction to Philosophy*, Oxford University Press, Oxford, 2004.

⁷ M. Cipra, *Spoznajna teorija*, Matica hrvatska, Zagreb, 2007.

nju da Bog ne može postojati uz sva zla (jer on bi ih inače želio spriječiti). Mnogi branitelji teizma međutim navode da Bog može postojati i dopustiti zlo sa svrhom većeg dobra.

Uz navedene postavke (1–3) obično se navodi i sljedeće:

4. *Ako Bog postoji (svemoćan, sveznajući i savršeno dobar), zla ne bi bilo u svijetu;*
5. *Zlo postoji u svijetu;*
6. *Stoga Bog ne postoji.*

Da bi se ispitao navedeni paradoks, istražuje se ispravnost postavki koje vode do proturječja.

Prva postavka (kao gore, 1.) bila je ugaoni kamen u kršćanskoj teologiji. No neki su filozofi nastojali smanjiti Božju svemoć, i onda ga ne bi nazivali Bog svemoćni, nego demiurg. Kad teisti govore o Bogu i svemoćnom biću, obično misle da Bog može učiniti sve, zapravo sve što je logički moguće. Jer primjerice Bog ne može napraviti tako težak kamen da ga ne bi mogao podići. Ne može se željeti da Bog učini ono što nikad nije postojalo. Ili, Bog ne može izvesti izraz: » $2+2 = 5$ «.

Druga postavka (2) važna je u židovsko–kršćanskoj tradiciji; ako Bog nije potpuno dobronamjieran, kakva je onda razlika između Boga i vrhovnog Sotone, đavla? Bog ima moralnu obvezu i ne može činiti zlo. On djeluje dobro.

Treća propozicija — postoji zlo — može se pak negirati kod nekih istočnih religija koje vide zlo kao iluziju, dok židovsko–kršćanska tradicija to želi nadići, jer iluzija nije obrazložena. Patnja i muka, bolest i smrt, nasilje, umorstvo, siromaštvo, prirodno pustošenje i nedaće gledani su kao neprijatelji dobra.

Zapadno mišljenje razlikuje moralno i prirodno zlo. Moralno zlo uključuje sve te loše stvari za koje je moralno odgovoran čovjek. Prirodno zlo je sve ono što izvodi priroda, kao tornado, potres, vulkanske erupcije, prirodne bolesti, a što vodi do patnje ljudi i životinja. Neki mislioci u obranu teizma navode da su sva zla bitno moralna zla te da đavao uzrokuje prirodna zla.

Glavna obrana teizma, uz postojeće zlo, jest obrana slobodne volje, počevši od sv. Augustina (4/5. st.), pa (obrana) slijedi moderni postupak po Johnu Hicku, Alvinu Plantingi, Stephenu Davisu i Richardu Swinburneu (20. st.). Tako obrana slobodne volje dodaje drugu postavku Epikurevu paradoksu, da pokaže kako su propozicije 1. do 3. konzistentne i neproturječne, pa se navodi:

7. *Logički je nemoguće da Bog stvara slobodna stvorenja i jamči da ta stvorenja nikada neće učiniti zlo.*

Dobro je stvarati slobodna stvorenja, moralno odgovorne djelatnike, ali nema sigurnosti da oni neće činiti zlo. Ovaj svijet je najbolje što je mogao učiniti svemoćni, savršeno dobar Bog; ova obrana predmnijeva otvoreno gledište na slobodnu volju, tj. ljudi su slobodni izabrati između dobrih i zlih djela.

Dakle zastupnik obrane tvrdi da sva moralna zla proizlaze iz slobodne volje stvorenja. A što je s prirodnim zlom? Kako to teisti obrazlažu? Dva su puta. Prvi zastupaju A. Plantinga i S. Davis: prirodnom zlu pripisuje se djelo Sotone i njegovih anđela. Bolest i tornado prouzročili su Sotona i njegovi miljenici. Drugi put,

koji zastupa od R. Swinburne, kaže da prirodno zlo pripada prirodnim događajima: ono je rezultat kombinacije zakona fizikalnog determinizma.

R. Swinburne navodi dvije vrste zla: prirodno i moralno. Sva moralna zla su prouzročili slobodni djelatnici koji prave loše izbore; mi ljudi odgovorni smo za asocijalna zla, koja već imamo u iskustvu. Isti autor dodaje da je prirodno zlo jednostavno dio nekoga redovitog procesa u prirodi. Kod prirodnih zakona je dobar učinak nekog događaja povezan s lošim. Ista kiša daje jednom farmeru plodnost tla, a drugome nanosi štetu u polju. Premda veličinu zla odobrava Bog, on ne intervenira tako da bi narušio ljudsku odgovornost ili prirodne zakone. Koje su granice zla, to nitko od ljudi ne može znati; o tome možemo samo predmijevati.

Prema istom autoru, zlo nudi priliku za moralni rast. Mi ne bismo nikada stekli dobrotu u svijetu označenom kao hedonistički raj. Tako zlo ne pokazuje da nema Boga, koji je po definiciji sveznajući, svemoćan i savršeno dobar. Pod »sveznajući« podrazumijeva se »koji zna sve istinite stvari«. Pod »svemoćan« podrazumijeva se »sposoban učiniti sve što je logički moguće«. Pod »savršeno dobar« podrazumijeva se »koji ne čini nikakvo loše moralno djelo«. R. Swinburne običava označiti zlo prve vrste kao fizičko zlo, druge vrste kao mentalno zlo i zlo treće vrste kao moralno zlo.

B. Russel (20. st.) pita zašto Bog ne intervenira i ne zaustavi patnju svijeta, te zašto nije intervenirao 1939. godine prije početka Drugoga svjetskog rata i pripustio Hitleru infarkt. Taj rat je donio patnju milijunima ljudi u svijetu.

I Fjodor Dostojevski (19. st.) sam je postavio pitanje: »Zašto Bog dopušta zlo?«

3. *Pristup zlu počevši od Augustina*

3.1. *Aurelije Augustin*

Vratimo se pitanju zla kod Aurelija Augustina — o čemu govore sljedeći navodi iz njegovih Ispovijesti i dr.:

Tako sam zamišljao tvoje ograničeno stvorenje, puno tebe neograničenoga, i govorah: »Evo Boga i evo onoga što je Bog stvorio. Bog je dobar i od svega toga mnogo i neizmerno uzvišeniji. Pa ipak, jer je dobar, stvorio je dobra stvorenja: i eto kako ih okružuje i prožima! Gdje je dakle zlo, odakle je i kojim se putem ovamo uvuklo? Što mu je korijen i što je sjeme njegovo? Ili ga uopće nema? Zašto se dakle bojimo i čuvamo onoga što ne postoji? Ili ako se bez razloga bojimo, onda je sigurno ili sam strah zlo kojim se uzalud podbada i muči naše srce, i toliko je teže zlo koliko nema razloga da se bojimo, a ipak se bojimo. Dakle: ili postoji zlo kojeg se bojimo ili zlo to što se bojimo. Odakle je dakle zlo kad je sve ovo stvorio Bog, dobri Bog dobra stvorenja? Veće doduše i vrhovno dobro stvorilo je manja dobra, ali ipak je sve dobro: i Stvoritelj i stvorenja. Odakle onda zlo? Je li možda ono od čega je ovo stvorio bila neka zla pratvar, pa ju je oblikovao i uredio, ali je u njoj ostavio nešto što nije pretvorio u dobro? Ali zašto opet to? Je li možda bio nemoćan da ju svu okrene i promijeni da ništa zla ne ostane, on koji je svemoguć? Napokon zašto je od nje htio stvoriti nešto a nije radije svojom svemogućnošću učinio da je uopće ne bude? Ili zar je mogla pasti protiv njegove volje? Ili ako je bila

vječna, zašto ju tako dugo pustio da postoji takva kroz beskrajna vremena prošlosti i tek poslije toliko vremena odlučio da nešto od nje stvori? Ili ako je već nešto iznenada odlučio raditi, zašto nije radije, kao svemogući, učinio da ona ne postoji i da postoji samo on sam, sva istina i vrhovno neograničeno dobro? Ili ako nije bilo dobro da onaj koji je dobar nešto dobro i ne stvori i sazda, zašto nije uklonio i uništio onu zlu pratvar i na njezino mjesto postavio dobru od koje će sve stvoriti? Ne bi naime bio svemoguć kad ne bi mogao stvoriti nešto dobro bez pomoći one pratvari koju sam nije stvorio.«

»Za tebe uopće ne postoji zlo. Ne samo za tebe nego i za sva tvoja stvorenja, jer izvan njih ne postoji ništa što bi moglo provaliti unutra i pokvariti red koji si im ti postavio. U pojedinim pak njihovim dijelovima smatraju se neke stvari kao zle jer nisu s nekima u skladu; ali upravo te stvari u skladu su s drugima pa su dobre i dobre su u samima sebi. I sve te stvari što se međusobno ne slažu, slažu se s nižim dijelom svijeta koji zovemo zemljom, koja ima svoje nebo, oblačno i vjetrovito, koje se slaže s njom. I daleko od mene da kažem: 'Te stvari ne bi trebale postojati!' Jer kad bih vidio samo njih, želio bih doduše da su bolje, ali bi ih već samo zbog njih morao tebe hvaliti, jer da te treba hvaliti, pokazuju to sa zemlje zmajevi i svi bezdani, oganj, tuče, snijeg, led i olujni vjetrovi, a svi oni izvršuju tvoju riječ; pokazuju to gore i svi brežuljci, plodonosno drveće i svi cedri... (Ps 148, 7–13)... Zato nisam želio više ništa bolje, jer sam promatrao cjelinu, a zrelijim sam zaključivanjem vidio da su doduše viša stvorenja bolja nego niža, ali da su sva zajedno bolja nego samo viša sama za sebe.«⁸

Za Augustina zlo ne postoji, nego je manjak dobra. I tu se može postaviti pitanje: zašto Bog ne stvara dobra koja nedostaju svijetu? Slijede komentari o navedenome.

Mogući jedan odgovor — svijet je pokvaren i čini grijeh čovječanstva. Neki tvrde da je zbog grijeha svijet izgubio Božje milosrđe. Tako zlo i nesavršenost čine da svijet pada, nazaduje. Drugi komentar pita zašto Bog nije stvorio čovjeka tako da nikada ne griješi. Odgovor na to: Bog je htio stvoriti čovjeka koji ima slobodnu volju, što je drugi primjer argumenta slobodne volje. Inače, ljudi stječu iskustvo zla budući da su ga sami učinili.

Kršćanski teolog R. Alcorn izjavljuje kako će nebeska radost nadoknaditi, kompenzirati patnju na zemlji; bez te vječne perspektive, kako možemo prihvatiti da ljudi umiru mladi, da su hendikepirani, podnose teškoće slabog zdravlja, koji se ne žene, nemaju djecu, koji se odriču ugoda života i sve prinose kao žrtvu.

Ljudski rod je ograničenog znanja te ljudi ne mogu očekivati da će razumjeti Boga ili Božji posljednji plan; ne mogu proniknuti Božju nakanu u sadašnjem fizikalnom odnosno zemaljskom stanju.

Augustin je držao da zlo nije neka stvar koja postoji te da nije stvoreno od Boga. Ono je samo *privatio boni*, manjak dobra ili njegova odsutnost; kao nesklad, *discord*, kao nepravda, ili gubitak slobode.

Međutim, tu nije potpuno rješenje problema zla, jer ostaje pitanje zašto Bog ne stvara ta dobra koja manjkaju u svijetu.

Prema Augustinu, Bog je stvorio svijet koji je bio dobar, a zlo je tek posljedica pada čovjeka (grijev Adama i Eve u Rajskom vrtu, nisu poslušali Boga). On navo-

8 A. Augustin, *Ispovijesti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1973, str. 133–146.

di kako je prirodno zlo (ili prirodna katastrofa) nastalo po palim anđelima, dok je moralno zlo (prouzročeno voljom ljudskih bića) djelo čovjeka koji se udaljio od Boga i svojim izborom zastranio od svoga pravog puta. Bog nije mogao stvoriti zlo u svijetu kao što je stvorio dobro, a svi oblici zla jednostavno su devijacije odnosno nedostatak dobra; zlo nije neka određena tvar ili supstancija. Npr. sljepilo nije posebni entitet, nego tek nedostatak ili manjak svjetla. Tako su, prema Augustinu, zlo i patnja praznina, nedostatak, jer Bog nije stvorio zlo; čovjek je taj koji je izabrao odstupanje, devijaciju od puta savršene dobrote.

Nakon čitanja Cicerona, Augustin je svoju mladenačku pamet usmjerio traženju istine, pa tako slijedi učenje manihejaca, koje mu se činilo kao prihvatljiv, racionalan prikaz istine. Kršćani su držali da je Bog stvorio cijeli svijet te da je dobar — kako se onda može razumjeti postojanje zla i patnje? Manihejci su međutim imali dualističku teoriju, prema kojoj postoje dva posljednja principa, jedan dobar princip, svjetlosni, Bog ili Ormuzd, i jedan princip zla, mračni, Ahriman. Oba principa su vječna i njihova borba je vječna, borba s odrazom u svijetu, koji je onda rezultat, proizvod tih dvaju principa u međusobnom konfliktu.

Duša u čovjeku, koja sadrži svjetlo, učinak je dobrog principa, dok je tijelo sastavljeno od materije djelo principa zla. Svjestan svojih vlastitih strasti i senzualnih želja, Augustinu nije uspjelo to pripisati nekom vanjskom uzroku zla. Štoviše, premda su manihejci osuđivali spolno općenje i konzumaciju mesa te su propisivali asketsku praksu, to je obvezivalo samo izabranike, ne i »slušatelje« kojima je Augustin pripadao. On nije bio zadovoljan manihejskim tumačenjem o stalnoj borbi dvaju principa; napušta manihejce, putuje u Rim, i tu otvara školu retorike te piše poeziju i drame; kasnijim dolaskom u Milano približuje se kršćanima i Sv. pismu, zaslugom sv. Ambrozija, biskupa.

Ako se moralna savršenost sastoji od ljubavi prema Bogu, od upravljanja želja i svih drugih snaga prema Njemu, pa i osjeta, zlo nastupa kad su želje usmjerene daleko od Boga. A što je zlo u čovjeku, moralno zlo? Je li to nešto pozitivno? Ipak to ne može biti pozitivno, nešto stvoreno od Boga; uzrok moralnog, ćudorednog zla ne dolazi od Stvoritelja, nego od stvorene želje. Uzrok dobrih stvari je božanska dobrota, dok je uzrok zla stvorena želja koja se okreće dalje od vječnog, nepromjenjivog Boga; zlo nastaje kao želja za odvrćanjem, odlaženjem od stalnog, beskrajnog Boga. Međutim, zlo se ne može nazvati »stvar« jer ta riječ sadrži realnost, i ako bi moralno zlo bilo pozitivna realnost, ona bi se trebala pripisati kreatoru svijeta, Stvoritelju.

Također, prema Augustinu, sve što je red i mjera treba pripisati Bogu, dok je ono što se okreće dalje od Boga nered. Sama volja je dobra, a odsutnost pravog reda ili manjak reda, za što je odgovoran čovjek, jest zlo. Moralno zlo je tako manjak pravog reda u stvorenoj volji, želji.

Nauk o zlu kao manjku dobra Augustin je preuzeo od Plotina, i tu on nalazi odgovor manihejcima. Taj nauk bio je u skolastičara prilagođen po Augustinu, što onda preuzimaju noviji filozofi, npr. Leibniz.

Ako je princip moralnosti ljubav prema Bogu, a bit zla odlazak od Boga, slijedi da se ljudski rod može podijeliti u dvije velike skupine: onu koja voli Boga i više

nego sebe te drugu koja voli više sebe od Boga — to je karakterna želja gdje dominira ljubav. I to je dijalektika dvaju principa u ljudskoj povijesti; jedni su izgradili Jeruzalem, drugi Babilon. Dvije su vrste ljubavi — i dvije vrste gradova.

Navedena rasprava i primjedbe odnosile su se uglavnom na Augustina i njegovo razmatranje problema zla u svijetu.

3.2. *Knjiga o Jobu*

U ovoj se biblijskoj knjizi raspravlja o problemu zla, gdje Satan govori Bogu o njegovu sluzi Jobu, koji sluša Boga samo zato jer ga On blagoslivlje i štiti sva njegova dobra, koja je od Njega dobio. Tada Bog dopušta Satanu da muči i ranjava Joba i njegovu obitelj na mnogo načina, ali mu ne dopušta da Jobu oduzme život (dok njegova djeca stradavaju). Job žaluje svoju muku i raspravlja o tome s tri prijatelja, zapitkuje Boga o svojoj patnji te zaključuje da je nepravedno kažnjen. Kasnije ipak priznaje Bogu svoje slabosti, kao i Božju veličinu, a na to mu se Bog javlja, vraća mu zdravlje i mnoga dobra te mu daje novo pokoljenje djece.

Dakle Knjiga o Jobu nudi dva komentara, odgovora: trpljenje je ispit, test koji treba proći da bi kasnije pristigla nagrada; Bog u svojoj veličini i moći ne objavljuje unaprijed razloge svojih postupaka. Nadalje, povijesno gledajući, problem zla u svijetu poprima različite oblike.

Pojam zla u Platona (5/4. st. pr. Kr.) odnosno Plotina uvodi se kao tvrdnja »Zlo je materija«; zatim »Zlo je negacija dobra, nedostatak dobra«⁹. Za Plotina (3. st.) osjetilni svijet nije po sebi zao, a nije po sebi ni dobar; dobar je ako sudjeluje u Bogu, zao ako je u materiji.

Prema Ireneju (2. st.) i teodiceji koju je reformulirao J. Hick, drži se da osoba ne može dostići moralnu dobrotu odnosno ljubav prema Bogu ako ne postoji zlo i patnja u svijetu. Zlo nastaje u duši i upozorava pojedinca po iskustvu kako da postane doista moralan i blizak Bogu. Bog nije neposredno spoznatljiv, ali ga možemo postupno upoznati, i tako postajemo doista dobri.

G. Leibniz (17/18. st.) tvrdi da je to najbolji svijet od svih mogućih svjetova koje je Bog mogao stvoriti (neki su osporavali Leibnizov optimizam, npr. Voltaire).

I. Kant (18/19) zastupao je skeptički teizam: zlo je osobni izazov svakoga ljudskog bića i može se nadići samo vjerom.¹⁰

D. Hume (18. st.) ovako je formulirao problem zla: »Želi li on (Stvoritelj) suzbiti zlo a to nije sposoban, onda je nemoćan. Je li on za to sposoban ali ne želi, onda je zlonamjerman. Je li on i sposoban i želi to? Odakle onda zlo? — Sve što želi on je izveo: ali ni čovjek ni životinja nisu sretni: Dakle on ne želi njihovu sreću. Njegova mudrost je beskrajna: ali u čemu je njegova dobrota za čovjeka?«¹¹

9 H. Flashar, *Die Philosophie der Antike, Band 3*, Schwabe Verlag, Basel, 2004, str. 7–10. W. Windelband, *Povijest filozofije*, Naprijed, Zagreb, 1978.

10 I. Kant, *Kritika čistog uma*, Matica hrvatska, Zagreb, 1984.

11 T. Crane, K. Farkas, *Enquiry Concerning Human Understanding* str. 382.

Kršćanski filozof P. Kreeft ima nekoliko odgovora na pitanje problema zla i patnje: a) Bog može koristiti kratkotrajna zla da postigne dugovječna dobra; b) Bog dopušta mogućnost zla, ali ne i samo zlo, tako da slobodna volja biva nužna za dostignuće najvećeg dobra istinske ljubavi, no svemoćno biće ne nadilazi logičke proturječnosti; sloboda nosi i mogućnost grijeha; c) vlastita patnja i smrt na križu najveća je pobjeda nad đavlom; d) Bog daje patnju kao moguće dostignuće karakternog morala; e) patnja može dovesti ljude bliže Bogu; f) posljednji odgovor na pitanje patnje dao je Isus sam, što je više od svakog nam potrebnog razjašnjenja.

3.3. *Toma Akvinski*

Na temu Boga i ljudske slobode Toma Akvinski (13. st.) navodi¹²:

Ako je Božja providnost uzrok svemu što se zbiva u svijetu, ili barem dobrim stvarima, čini se da se sve mora dogoditi na taj način: prvo, jer on to zna i njegovo znanje ne može biti pogrešno, stoga se ono što on zna mora nužno zbiti; i drugo, zato jer on to želi, njegova želja ne može biti bez učinka, pa se sve što on želi, čini se, mora i dogoditi.

Svemoćni Bog može stvoriti bolji svijet. Zašto je stvorio ovaj posebni svijet? Tu nemamo potpuni odgovor — zašto je Bog stvorio svijet u kojemu su prisutni patnja i zlo. Možemo pokušati odgovoriti na pitanje postojanja zla u životu, što bi bila dužnost naše nesavršene pameti, ali je činjenica da ne možemo dokučiti Božju misao i njegov plan.

Bog nije želio da ovaj svijet sadrži zlo. On ne može željeti ono što je protivno dobroti, tj. što je zlo. A nije li Bog predvidio zlo u svijetu? Ako ga je predvidio, nije li ga želio? Ako je zlo pozitivan entitet, nešto što je stvoreno, treba biti pripisano Bogu kao stvoritelju, i onda nema posljednjeg principa zla, kako su mislili manijehci. No zlo nije pozitivan entitet, nego je, prema Augustinu, manjak (slijedeći Plotina). Dakle zlo nije pozitivna stvar i Bog ga ne može stvoriti jer nije »stvorljivo«, nego postoji samo kao manjak. Štoviše, zlo kao takvo ne može biti željeno čak ni od ljudskog bića, jer objekt želje je nužno dobro, ili što se takvim čini. Odrasla, potpuna osoba ne želi zlo, kaže Toma, ni grijeh kao takav; ona želi osjetno zadovoljstvo nekog čina koji sadrži zlo. Može se primijetiti da neki ljudi popuštaju đavolskoj zloći jer su njihova djela bila protiv Boga. Nitko pak ne želi baš takvo zlo, i Bog u stvaranju svijeta, koji je predvidio, nije želio zlo, nego je želio dobar svijet.

Zlo nije biće, *entitas*, u smislu da spada u neku od deset kategorija bića, ali u odgovoru na pitanje postoji li zlo ili ne, odgovor mora biti afirmativan. To zvuči paradoksalno, ali Toma misli da zlo postoji kao manjak dobra, kao pozitivni entitet. Tako sljepoća nije pozitivni entitet, nego je manjak svjetla. Bog nije stvorio zlo kao pozitivni entitet, a može li biti rečeno da je želio zlo u bilo kojem smislu? On je kreirao svijet i je li predvidio da bi zlo postojalo?

12 B. Davies, *Philosophy of Religion*, Oxford University Press, Oxford, 2000.

Posebno treba razmatrati fizičko i moralno zlo. Fizičko zlo sigurno je bilo dopušteno od Boga, pa se čak može reći da je bilo i željeno od Boga. On to nije želio za sebe, ali želio je svemir, prirodni red, što uključuje mogućnost fizičkog defekta i patnje. Moralno zlo dolazi s kaznom, da bi se sačuvao pravedan red. U promatranju fizičkog zla Toma nastoji postupati s Bogom kao s umjetnikom, a na svemir gleda kao na umjetnički rad.¹³ Bog nije želio fizičko zlo *per se*, nego *per accidens*, radi dobra cijelog svemira. Dopustio je moralno zlo samo radi većeg dobra.

Prema Spinozi (17. st.) u naturalizmu se pod dobrom uzimaju sve vrste zadovoljstva, ugone i sve što tomu vodi i što zadovoljava naše želje.¹⁴ Pod zlim misli se na sve vrste muke i posebno na ono što osujećuje, frustrira naše želje. Naše emocije određuju što je dobro i zlo; u skladu s pojavom naših emocija to prepoznajemo. Sve emocije su izvedene, određene na temelju iskustva patnje i zadovoljstva.

Prema G. Berkeleyu (17/18. st.) postoji beskonačni i savršeni duh ili Bog. Mnoge stvari čine nam se loše jer stvaraju patnju, ali mogu se gledati i kao dobre, a kao dio cijelog sustava stvari.

Francuski prosvjetitelji su tvrdili: nitko nije riješio problem zla, što ne čudi, jer nije moguće u svijetu postići pomirenje zla s postojanjem beskrajnog, svemogućeg i sveznajućeg Boga.¹⁵

I. Fichte (18/19. st.) pak ima koncept, pojam o Bogu kao moralnom zakonodavcu.

Prema engleskim utilitaristima ako je svaka patnja zlo, slijedi da je i kazna zlo. J. Millovo (19. st.) gledište glasi: Bog je svemoćan i može spriječiti zlo, ali ako to ne učini, on nije savršeno dobar. Međutim, ako zadržimo postavku da je Bog dobar, onda se mora ograničiti njegova moć.

4. *Recentne rasprave o problemu zla u svijetu*

U filozofiji religije problem zla je pitanje kako protumačiti moralna i prirodna zla u svijetu ako postoji božanstvo koje je savršeno dobro, svemoćno i sveznajuće. Mnogi filozofi izjaviše da je egzistencija takvog Boga logički nepomirljiva, nespojiva sa zlom, i predstavlja »logički problem zla«. Drugi pak izjavljuju da priroda i opseg zla čine egzistenciju Boga neizglednom, što onda predstavlja »evidentni problem zla«¹⁶.

Neki odgovori na pitanje zla navode argumente kako istinska slobodna volja ne može egzistirati bez mogućeg zla; čovjek ne može razumjeti Boga, a patnja je nužna za duhovni rast, dok je zlo posljedica pada svijeta.

13 Aristotel, *Metafizika*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1985.

14 F. Copleston, *A History of Philosophy*, Doubleday, New York, 1994.

15 M. Heidegger, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja*, Naprijed, Zagreb, 1996.

16 T. Crane, K. Farkas, *Metaphysics*, Oxford University Press, Oxford, 2006.

Zašto postoji fizička patnja? Zašto podnosimo tjeskobu i nevolju? Zašto postoje ljudi koji čine zlo? To su pitanja koja postavljaju suvremeni filozofi uz »problem zla«. A što je zapravo problem?

Netko može reći da problem zla postoji i da potkopava vjerovanje u postojanje Boga. Ne može postojati krug koji je i kvadrat. A može li postojati svijet napravljen od Boga, a da sadrži i zlo? Uzimajući kao očito to da svijet sadrži zlo, može se zaključiti da je nepostojanje Boga toliko sigurno kao i taj kvadrat kruga. Drugačije, može se reći, premda »zlo postoji« i »Bog postoji«, oni nisu logički kompatibilni — ako zlo postoji, evidentno je da Bog ne postoji.

Najvećim dijelom, kad suvremeni filozofi religije govore o »problemu zla«, bave se zlom kao provjerom neegzistencije Boga ili kao evidencijom protiv njegove egzistencije. Ali kako to sve stoji u raspravi drugačijih, različitih mišljenja?

Kao što J. Mackie pokazuje u raspravi o problemu zla, jedan od dominantnih odgovora na to je »obrana slobodne volje«. Bog nam je dao slobodnu volju, i zlo je posljedica slobodnog djelovanja ljudskih bića. Na to je prirodno odgovoriti pitanjem: ali zašto Bog ne bi mogao napraviti našu volju tako da uvijek odabiremo dobro? Taj odgovor promašuje glavninu pitanja. Kako je A. Plantinga pokazao, ako smo istinski slobodni, što god izabrali, dobro ne može biti određeno od Boga. Ako Bog nastoji »proizvesti moralno dobro, onda on mora stvoriti bitno slobodna stvorenja o čijoj suradnji i on zavisi«. Važno je pitanje sadrži li ova tvrdnja ograničenje Božje svemoći.

Što god bio odgovor na to pitanje, čini se da obrana slobodne volje ne može u potpunosti riješiti problem zla. Jer uz zlo, koje nastaje po ljudskom djelovanju, slobodnom ili ne, postoji također i »zlo« za koje se čini da nastaje prirodno u svijetu. Premda, »zlo« se ne čini sasvim pravom riječi za stvari, događaje kao što su prirodna nesreća i teške bolesti. Takvo »prirodno zlo« ne nastaje uglavnom od ljudskih bića, pa se obrana slobodne volje tu ne primjenjuje. Kako dobronamjerni Bog dopušta da zlo nastupi?

Ovdje se teistu čini da je na manje sigurnom tlu nego s obranom slobodne volje. Bi li trebalo reći da takve stvari imaju neku skrivenu vrijednost koju nam je teško otkriti? Ili da svako trpljenje znači napredak onima koji ga doživljavaju? Ili bi se trebalo zaustaviti, govoreći da nakon svega postoje granice i za Boga? Nijedan od tih odgovora ne čini se odgovarajućim.

Mnogi filozofi prihvaćaju argumente Plantingove obrane slobodne volje; moguće je da Bog dopušta zlo kako bi se postiglo veće dobro, što uspješno rješava logički problem zla na humani način. Posebno ostaje pitanje kako su kompatibilni slobodna volja i Božje sveznanje. Plantingov cilj je oboriti tvrdnju da su Bog i zlo logički nespojivi, što je inače vrlo neizgledno, ali je moguće da postoji koegzistencija Boga i zla (tu je i mala logička mogućnost za »vrlo moćni nehumani duh« kao što je Sotona, što može riješiti logički oblik problema prirodnog zla).

Problem zla je problem samo za onoga tko vjeruje da postoji Bog, svemoćan i savršeno dobar. A to je logički problem, i nije znanstveno pitanje koje može biti riješeno daljnjim razmatranjem, i nije neki praktični problem koji može biti riješen

nekom odlukom ili djelovanjem. Ta stajališta teolozi ponekad ignoriraju, negiraju postojanje problema izjavom:

»Dobro, vi možete riješiti problem sami?« ili »To je tajna koja nam može biti otkrivena kasnije« ili »Zlo je nešto s čime se treba suočiti i to nadići, ne samo u raspravi.«

U najjednostavnijem obliku problem je sljedeći: Bog je svemoćan, Bog je sasvim dobar, a zlo još uvijek egzistira. Izgleda kao da postoji proturječje između te tri pozicije; ako bi dvije od njih bile istinite, treća bi bila kriva, pogriješna.

Ili »Zlo je nužno sredstvo prema dobru (a means to good).«

Također jedno rješenje:

»Svemir je bolji s nešto zla u njemu nego što bi mogao biti ako ne bi bilo nekakvog zla.« Može se izgraditi rješenje u vezi s pojmom napretka, da najbolja moguća organizacija svemira nije statična, nego progresivna, što onda postupno nadilazi zlo; tako je svemir bolji nego što bi bila trajna neizazovna supremacija dobra.

U bilo kojem slučaju, rješenje obično započinje iz pretpostavke da je problem zla ono što se naziva fizičko zlo ili patnja. Teisti koriste priliku da optuže one koji naglašavaju problem zla s materijalističkog gledišta i ignoriraju duhovna dobra koja mogu nastati u borbi protiv zala.

Mnoge izjave protiv Božje egzistencije, međutim, ne dokazuju da je Bog nemoguć, nego samo da je Božja egzistencija nespojiva s kontingentnim činjenicama našeg svijeta. Tako je traženje dokaza za postojanje zla ponekad nazvano problemom zla. Problem može biti iskazan kako slijedi: zlo postoji, stoga ili Bog ne može dokinuti zlo, ili to ne želi. Ako ne može, onda nije svemoćan, ako ne želi, onda nije savršeno dobar. A pretpostavka je da je Bog svemoćan i uvijek dobar. Kako je onda njegova egzistencija spojiva s postojanjem zla u svijetu?

Pitanje kontradikcije je izazovno. Tvrdnju o Božjoj neegzistenciji je recentno postavio J. Mackie. On navodi kako postoji kontradikcija između postavki »Bog je svemoćan«, »Bog je sasvim dobar« i »Zlo postoji«¹⁷.

Ponekad se »evidentnim« argumentom zla naziva stajalište da je egzistencija zla zapravo evidencija protiv Božje egzistencije, što se može uzeti kao rezime rada W. Rowea (*Problem zla i neke varijacije ateizma*). Općenito, Rowe smatra da zlo (kao što je teška ljudska i životinjska patnja) može biti dopušteno ako vodi većem dobru, a koje ne nastaje bez danog zla. S tim dopuštanjem, on navodi temeljni argument — postojanje neopravdanog zla koje se evidentno protivi Božjoj egzistenciji.

Neki teistički odgovori — Mackie i Rowe jasno ukazuju na neteističke zaključke.

A kako su teisti odgovorili na izjavu da je zlo dokaz, ili dobar uvid, za nepostojanje Boga? S rizikom pojednostavljenja možemo reći da su to učinili uglavnom uzimajući jedan ili više od sljedećih argumenta.

17 B. Davies, *Philosophy of Religion*, Oxford University Press, Oxford, 2000, str. 581–591.

Argument »Mi znamo da Bog postoji« (»We know that God exists« argument). Slično treba argumentirati — mi imamo osnove za pretpostavku kako nije nemoguće da Bog postoji ili postoji sumnja, premda zlo postoji. Jer bilo je rečeno: mi možemo znati ne samo da zlo postoji nego i da Bog postoji, iz čega slijedi da je nešto krivo s nastojanjem da se pokaže kako Bog ne može postojati i nešto krivo s pokušajem da se pokaže kako postoji dobar uvid protiv Božje egzistencije. Branitelji na toj crti mišljenja ponekad nude argumente za Božju egzistenciju (argument »Mi znamo da Bog postoji« sadržan je u velikom broju kršćanskih filozofskih mišljenja).

J. Hick navodi: svijet bez problema, teškoća i opasnosti bio bi moralno statičan. »No pain, no gain« — Nema teškoća, nema jačanja, kažu atlete.

5. Kako na problem zla u svijetu gleda katolički komentator

Tijekom stoljeća razne su kulture nastojale odgovoriti na pitanje postojanja zla i pružale su različita tumačenja njegove prisutnosti u našem, ljudskom svijetu¹⁷. Ta su tumačenja bila teološka, mitološka, filozofska, kozmička, antropološka, socijalna ili sociološka, znanstvena i brojna druga. Neki su iznosili pretpostavke o istodobnom postojanju dobra i zla kao božanstva, kao zbilje prisutne u čovjeku zbog nekog iskonskog događaja. Neki su nastojali pomiriti prisutnost zla s tvrdnjom o postojanju Boga te su zlo pripisivali mračnome i tajanstvenom stanju ljudske psihe. No Biblija ide — ako se može tako reći — drugim putem: ona isključuje da zlo ima početak u Bogu, koji je bog ljubavi i dobra. On je stvorio svijet i čovjeka bez zla, a razlog zašto ono postoji nalazi se u stvorenom, ali izopačenom stanju čovjeka, koji je na duboko pogriješan način upotrijebio svoju slobodu. O tome piše Knjiga Postanka, u drugom i trećem poglavlju, u kojima nas se uči da svako čovjekovo zlo i sama sklonost da ga čini svoj izvor ima u njegovu grijehu; odatle se ono raširilo na sve ljude, čineći ih smrtnim plijenom grijeha (Rim 5, 12) i uzrokujući univerzalnu i objektivnu situaciju zla.

No glavna odgovornost za sve to ne svaljuje se toliko na čovjeka, koliko na jednu drugu osobnost, zavodljivu i zlu, iz drame opisane na početku biblijskog iskaza, koju Biblija predstavlja kao glavnog krivca. Riječ je o Sotoni, koji je protivnik Boga i čovjeka. Zbog toga on doživljava strogu osudu Božje moći, kojoj je potpuno podložan, kao što piše u Knjizi Postanka (3, 14ss) i u Knjizi mudrosti (2, 14). »I dok se za čovjeka zlo, po Božjem djelu, pretvara u priliku za spasenje, za toga se drugoga sudionika drame — za Sotonu, i to je tajanstveno, u objavi ne očekuje nikakva mogućnost otkupljenja ni oprostjenja«, piše u Enciklopedijskom teološkom rječniku.

»Bog dolazi osobno da ukloni zlo iz nutrine ljudske naravi, imajući u vidu da je iz njezine nutrine i proizašlo.«¹⁸

18 Glas Koncila, *Naši razgovori*, Zagreb, 28 (2010) 25.

Naime čovjekovo zlo i grijeh, kako nas uči apostol Ivan u Evanđelju (Ivan 1, 29), sam Bog uzima na sebe da u tom činu izrazi svoju svemoćnu ljubav prema čovjeku (Lk 15, 1ss) i sposobnost da ga u spasenju preobrazi, ozdravljajući ga u korijenu. On uništava razornu dimenziju zla u smrti na križu i u stvarnom pokopu utjelovljenoga Sina.

6. Što o problemu zla u svijetu kaže Katekizam Katoličke crkve?

Životnu povezanost s Bogom čovjek može zaboraviti, ne priznati i čak izričito odbaciti; takvi stavovi mogu imati najrazličitije uzroke, pa i pobunu protiv prisutnosti zla u svijetu.¹⁹ Iskustva zla i patnje, nepravda i smrti kao da proturječe Radosnoj vijesti, Evanđelju.

Vjera u Oca Svemogućega može doći u iskušenje po iskustvu zla i patnje.

Bog Otac je svoju svemoć na najtajanstveniji način objavio u dobrovoljnom poniženju i uskrsnuću svog Sina, i time je pobijedio zlo.

Ako se svemogući Bog Otac, Stvoritelj uređenog i dobrog svijeta, brine za sve svoje stvorove, zašto postoji zlo? Na to pitanje koje se nameće i koje je neizbježno, bolno koliko i tajnovito, nije dovoljan neki brzi odgovor. Sačinjava ga samo cjelina kršćanske vjere: dobrotu stvorenja, drama grijeha, strpljiva Božja ljubav koja dolazi ususret čovjeku svojim savezima, otkupiteljskim utjelovljenjem Sina Božjega, darom Duha, otkupljenjem Crkve, snagom sakramenata, pozivom u blaženi život, na koji su slobodni stvorovi i pozvani da ga prihvate, ali koji, po nekoj strašnoj tajni, mogu i otkloniti. Nema nijednog dijela kršćanske poruke koji nije, pod nekim vidom, odgovor na problem zla.

Zašto Bog nije stvorio tako savršen svijet da u njemu ne može biti nikakva zla? Svojom beskrajnom moći On bi uvijek mogao stvoriti nešto bolje. Ipak, u svojoj beskrajnoj mudrosti i dobroti Bog je želio slobodno stvoriti svijet »u stanju putovanja« prema konačnom usavršenju. Prema Božjem naumu, taj razvoj uz nastajanje nekih bića uključuje nastajanje drugih, uz ono što je savršenije uključuje ono što je manje savršeno, uz izgradnju prirode također i razgradnju. Prema tome uz fizičko dobro postoji i fizičko zlo, sve dok stvorenje ne dostigne savršenstvo.

Anđeli i ljudi, razumna i slobodna stvorenja, moraju prema svojem konačnom određenju putovati po slobodnom izboru i s najvećom ljubavlju. Oni dakle mogu skrenuti s pravog puta. I zaista, sagriješili su. I tako je u svijet ušlo moralno zlo, neizmjereno teže nego fizičko zlo. Bog nije ni na koji način, ni izravno ni neizravno, njegov uzrok. No poštujući slobodu svega stvorenja, dopušta ga, i tajnovito zna iz njega izvući dobro.

Božje dopuštanje fizičkog i moralnog zla tajna je koju Bog osvjetljuje u svom Sinu Isusu Kristu koji je umro i uskrsnuo da pobijedi zlo.

Bog je beskrajno dobar i sva su njegova djela dobra. Ipak, nitko ne izmiče iskustvu patnje, zala u prirodi — koja se čine povezana s ograničenjima svojstvenim

¹⁹ Katekizam Katoličke crkve, Hrvatska biskupska konferencija, Zagreb, 1994.

stvorenjima — a napose ne izmiče problemu moralnog zla. Odakle dolazi zlo? »Tražio sam odakle zlo i nisam našao rješenja«, kaže sveti Augustin, a njegovo bolno traženje naći će rješenje samo u obraćenju živome Bogu. Jer se »otajstvo bezakonja« rasvjetljuje samo svjetlom »otajstva pobožnosti«. Objava božanske ljubavi u Kristu očitovala je ujedno veličinu zla i preobilje milosti. Razmotrit ćemo dakle pitanje porijekla zla držeći uperen pogled naše vjere u onoga koji je jedini pobjednik zla.

Grieh je uvreda Bogu; grieh je dakle ljubav prema sebi, sve do prezira Boga.

Božji trijumf nad pobunom zla poprimit će oblik posljednjeg suda.

No čovjek pod utjecajem Zloga već je na početku povijesti zloupotrijebio svoju slobodu: podlegao je napasti i počinio zlo. Sačuvao je želju za dobrim, ali mu narav nosi ranu istočnog grijeha. Tako je postao sklon zlu i podvrgnut zabludi: on je u samom sebi podijeljen. Zbog toga je sav ljudski život, i pojedinaca i skupina, označen dramatičnom borbom između dobra i zla, između svjetla i tame.

Zaključak

Za nevjernika, i jednim dijelom za agnostika, problem zla zapravo ne postoji; za njih je evidentno da zlo u svijetu egzistira, a mogućnost egzistencije Boga, savršenog bića, stvoritelja svemira i svega vidljivoga i nevidljivoga, oni odbacuju. Kao argument za nepostojanje savršenog bića navode postojanje zla, moralnog i fizičkog; ako bi postojao, savršeno dobar i svemoćan Bog ne bi dopustio ljudsku patnju u svijetu. Nevjernik dakle općenito ne nalazi ni znanstvenog, ni logičkog dokaza za Božju egzistenciju, a postojanje zla u svijetu prepoznaje dodatno kao argument protiv nje.

Oni koji dopuštaju postojanje i drugog svijeta poslije smrti, drže da je fizičko zlo dopušteno od savršeno dobrog i svemogućeg Boga, a patnja i muka u ovom životu bit će priznate i dopunjene ugodom, nebeskom radosti na drugom svijetu; dakle Bog nadoknađuje zlo u vječnom životu onima koji su Ga dostojni.

Mnogi filozofi, npr. Kant, prihvaćaju neizbježno postojanje suda, odnosno Boga suca na kraju ovozemaljskog života, inače bi nesankcionirana nepravda oduzela svaki smisao moralnoj ljudskoj egzistenciji.

Prema Augustinu zlo je nedostatak dobra — sve što je red i mjera treba pripisati Bogu, dok ono što se okreće dalje od Boga jest nered. Volja sama je dobra, a odsutnost pravog reda ili manjak reda, za što je odgovoran čovjek, jest zlo. Moralno zlo je tako manjak pravog reda u stvorenoj volji, želji.

Moralno zlo u svijetu djelo je ljudske slabosti i grijeha, što Bog ne želi, ali daje čovjeku slobodnu volju. Jer logički je nemoguće da Bog stvara slobodna stvorenja i jamči da ta stvorenja nikada neće učiniti zlo. Stoga ne vrijedi gore diskutirana postavka da postojanje zla u svijetu dokida Božju egzistenciju. Dakle naizgledni paradoks odnosno problem koegzistencije zla i savršenog, svemogućeg bića, rješiv je. Za vjernika kršćanina moguće je pitanje i odgovor, kako slijedi:

Zašto Bog nije stvorio tako savršen svijet da u njemu ne mogne biti nikakva zla? Svojom beskrajnom moći Bog bi uvijek mogao stvoriti nešto bolje. Ipak, u svojoj beskrajnoj mudrosti i dobroti, želio je slobodno stvoriti svijet »u stanju putovanja« prema konačnom usavršenju¹⁸ (Katekizam, 1994). Po Božjem nau- mu, taj razvoj uz nastajanje nekih bića uključuje nastajanje drugih, uz ono što je savršenije uključuje ono što je manje savršeno, uz izgradnju prirode također i razgradnju. Prema tome, uz fizičko dobro postoji i fizičko zlo, sve dok stvorenje ne dostigne savršenstvo; zlo nudi priliku za moralni rast.

S nadnaravnog gledišta, za moje neugodne događaje i patnju mogao sam usta- noviti kako s produljenjem ili pojačanjem boli moja vjera u vrhunaravni smisao patnje slabi. Tako se postavlja pitanje čemu muka, patnja, zlo u svijetu i zašto Stvoritelj to dopušta, često puta bez vidljivog razloga. Na početku ovog eseja na- pisah kako je teško vidjeti Božju ljubav u svakodnevnoj patnji. Međutim, s vreme- nom je moja bol ipak minula, tako patnju ovdje vidim kao vremensku kaznu pra- vednog Suca, ali i kao opomenu; potpuni smisao patnje i životnih zbivanja možemo razumjeti tek na drugom svijetu.

Ostaje dakle nepomirljivost gledišta nevjernika i vjernika oko pitanja zla u svi- jetu i Božje egzistencije; ono što je nevidljivo, tajnovito, nedostižno ljudskoj naravi vjernik dopunjuje i prihvaća s vjerom u Božju dobrotu i svemoć. Znanstvenog i filozofskog dokaza za Božju neegzistenciju u sveukupnosti duhovnog i materijal- nog svijeta nema, on ne postoji, te osobna vjera presuđuje u izboru svjetonazora.

The Problem of Evil in the World

Josip Planinić*

Summary

The author begins with a description of his personal experience of suffering and illness. With the occurrence of recent pain however, which the author compares to the serious illness of the renowned cosmologist S. Hawking, questions arise about the limits of God's love. Though his pain ebbs away with time, in the conclusion of this work the author comes to see suffering as the temporal punishment of a righteous Judge, but also as a warning; only in the Next World can we fully understand the meaning of life events and of suffering.

Confrontation with the problem of evil generally stems from reflection on the following propositions: if God is omnipotent, He then has the power to eliminate evil; if God is perfect goodness, He then wants to eliminate evil; if evil exists and God exists, He then, either has not the power to eliminate all evils, nor does He know that evil exists, or He does not wish to eliminate evil.

Those who allow for the possibility of the existence of the Afterlife claim that physical evil is permitted by a perfectly good and all-powerful God, while suffering and pain in this life will be acknowledged and compensated with contentment and bliss in the Next World. Therefore in the eternal life God compensates those who are worthy of Him.

Finally, the author cites the main points on the problem of evil as they are presented in the Catechism of the Catholic Church.

Key words: moral and natural evil, the problem of co-existence of God and evil, the Epicurean paradox

* Prof. dr. sc. Josip Planinić, Department of Physic, University of Osijek; Head of Division of Experimental and Theoretical Physic. Address: Trg Ljudevita Gaja 6, 31 000 Osijek, Croatia.
E-mail: planinic@ffos.hr